מחוון: מבחן מסכם – מסכת בבא מציעא: אונאת דברים ותנורו של עכנאי

ניקוד: חלק א 6×5 = 30 · חלק ב 4×5 = 20 · חלק ג 25 · חלק ד 10 · חלק ה 15 · סה"כ 100. בשאלות הפתוחות: תשובה נכונה במילים של התלמיד מקבלת ניקוד מלא; תשובה חלקית מקבלת חלק מהניקוד, לפי ההערות. הסברים שמסומנים "פירוש" הם פירוש שלנו על פי שיעורי היחידה.

1. **ב** – "בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים הַפָּתוּב מְדַבֵּר"; אונאת ממון כבר נאמרה בפסוק "וכי תמכרו ממכר לעמיתך". (5 נק')

2. **ב** – השואל מעורר אצל המוכר ציפייה שיש קונה, אף שאינו רוצה לקנות. (5 נק')

3. **א** – אונאת דברים פוגעת באדם עצמו ("בגופו"), ואונאת ממון רק ברכוש ("בממונו"). (5 נק')

4. **ב** – כסף אפשר להחזיר; בושה ופגיעה בדברים אי אפשר להחזיר. (5 נק')

5. **ב** – רש"י: "עכנאי - נחש דרכו לעשות בעגולה להכניס זנבו אצל פיו"; כך החכמים הקיפו את התנור בטענות. (5 נק')

6. **ב** – רבי יהושע; רבי ירמיה: "שֶׁכְּבָר נִתְּנָה תּוֹרָה מֵהַר סִינַי, אֵין אָנוּ מַשְׁגִּיחִין בְּבַת קוֹל". (5 נק')

7. אונאת דברים: פגיעה באדם במילים (להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הראשונים, לשאול מחיר בלי כוונה לקנות); אונאת ממון: רמאות במחיר במקח וממכר. 3 נק' להבחנה, 2 נק' לדוגמה. (5 נק')

8. דבר שרק העושה יודע את כוונתו בו; רש"י: "אין טובתן ורעתן מסורה להכיר אלא ללבו של עושה", ולכן נאמר "ויראת מאלהיך": "הוי ירא מן היודע מחשבות". 3 נק' להסבר, 2 נק' לקשר ל"ויראת". (5 נק')

9. הפנים של המולבן מאדימות ואחר כך מחווירות, כאילו הדם יוצא מהן; לכן ההלבנה נמשלה לשפיכות דמים. 3 נק' לתיאור, 2 נק' לקשר. (5 נק')

10. בת קול: קול מן השמים. רבי ירמיה: ההכרעה ניתנה לבית הדין, שכבר נאמר בתורה "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת", ולכן קול מן השמים אינו מכריע הלכה. 2 נק' למושג, 3 נק' להסבר. (5 נק')

11. א. (8 נק') שמא שליח שאינו מתאים יבשר לרבי אליעזר על הנידוי בלי רגישות, ומרוב צער רבי אליעזר יפגע בעולם (ואכן אחר כך "לקה העולם"). 4 נק' – שליח לא הגון; 4 נק' – הפגיעה שתבוא מכאב רבי אליעזר.
ב. (8 נק') לבש שחורים ונתעטף שחורים (סימן אבל); ישב ברחוק ארבע אמות (פירוש: כמו שמתרחקים ממנודה); ואמר בעדינות "כמדומה לי שחבירים בדילים ממך". 4 נק' לכל דוגמה, עד 8.
ג. (9 נק') תשובה פתוחה. כיוון: גם כשחייבים למסור בשורה קשה, אפשר לעשות זאת בעדינות ובכבוד, כדי לא להוסיף צער מיותר; זו ההפך מאונאת דברים. 4 נק' – המסר; 5 נק' – הקשר לאונאת דברים.

12 הקושיה: לפי רבי אלעזר אונאת ממון היא רק "בממונו", ואילו בבבא קמא הגוזל שווה פרוטה "כאילו גזל נשמתו", כלומר גם גזל ממון פוגע בגוף. התירוץ: "דפעמים רעב כבד ואין לו במה לקנות"; אבל רוב האנשים אינם חסרים כל כך, ולכן בדרך כלל אונאת ממון היא בממונו בלבד. 5 נק' לקושיה, 5 נק' לתירוץ. (10 נק')

13 תשובה פתוחה. כיוון אפשרי (פירוש): החכמים צדקו בהלכה, כי ההכרעה לפי הרוב ("לא בשמים היא"); אבל הדרך שבה נהגו ברבי אליעזר (שריפת הטהרות, הנידוי) פגעה בו מאוד, ותפילתו של מי שנפגע בדברים נשמעת, כי "שערי אונאה" אינם ננעלים. הסיפור מלמד שגם מחלוקת צודקת חייבת לשמור על כבוד האדם. ניקוד: 13–15 – עמדה ברורה, הבחנה בין ההלכה ליחס לאדם, וקשר ל"שערי אונאה"; 8–12 – עמדה ונימוק עם קשר חלקי; 3–7 – עמדה בלי נימוק; 0 – לא ענה. (15 נק')